

DRS. A.A.A. PROSMAN PROMOVEERT OP NIETZSCHE EN DE TWINTIGSTE-EEUWSE THEOLOGIE

Evangelie staat haaks op de beleving van de hedendaagse cultuur

Nietzsche opent je ogen voor de echte stand van zaken in de westerse cultuur. Dat zegt drs. Ad Prosman, die een boek schreef over de filosoof Friedrich Nietzsche. „Wie de feiten niet onder ogen wil zien, kan positief gestemd blijven over die stand van zaken. Maar wie Nietzsche goed leest, weet dat dit zelfbedrog is. Juist de kerk zou wakker moeten zijn.”

Door Tjerk de Reus.

Friedrich Nietzsche (1844-1900) is de bekende filosoof die stelde: 'God is dood'. Na Nietzsches dood bleef zijn naam verbonden met het zogenoemde nihilisme. Dit is een levensvisie waarin alle waarden die het christelijk geloof hooghoudt, hun kracht en betekenis verliezen. Nihilisme wordt dan ook vaak verbonden met somberheid: het mensenleven zou geen hogere betekenis hebben, God bestaat niet, alles is zinloos, een doel om je leven op te richten is er niet. Toch zag Nietzsche zijn nihilisme niet als iets sombers. Het was eerder de poort naar een nieuwe fase voor de mensheid: een fase waarin hij vrij zou zijn van de knellende banden van kerk, geloof en religie.

Wat moet de kerk met zo'n tendingraads denker? Weinig, zou je op het eerste gezicht zeggen. Maar als je bedenkt dat deze filosoof iets ter sprake brengt dat werkelijk leeft in de cultuur en de samenleving - dan is een reactie van de kant van de kerk nuttig en nodig. Krachten die de kerk ondermijnen, moeten op zijn minst in het vizier komen.

Nu hebben allerlei theologen zich met Nietzsche en met diens boodschap beziggehouden. Boeken en artikelen zijn aan hem gewijd. Toch komt Ad Prosman tot de slotsom dat de kerk Nietzsche wel heeft gehoord, maar niet goed begrepen. Prosman maakte specifieke studie van de verwerking van Nietzsche in de twintigste-eeuwse theologie. Hij kan niet anders dan concluderen: de kerk heeft de echte Nietzsche niet gezien.

Prosman: „Ik heb me geconcen-

treerd op wat bekende theologen met Nietzsche hebben gedaan. Er zijn natuurlijk nuanceverschillen, maar mijn conclusie is toch dat de meeste theologen uit de afgelopen honderd jaar Nietzsche niet werkelijk serieus hebben genomen. Nietzsche was de man die God dood verklaarde en fel tekeer ging tegen de kerk en tegen het christelijk geloof. Toch hebben veel theologen Nietzsche niet echt als een tegenstander ervaren. Hij was ergens toch een broeder, vond men, die de onzuiverheid van kerk en geloof ter sprake bracht. Met die onzuiverheid had men zelf ook moeite, men zocht naar vernieuwingskansen voor de kerk. Maar dat Nietzsche juist het hart van het christelijk geloof afwijst en bestrijdt, heeft men veelal terzijde laten liggen.”

Prosman (1948) is predikant van de Protestantse Kerk te Hoogeveen. Hij promoveert maandag op een studie over de verwerking van Nietzsche in de twintigste-eeuwse theologie. In zijn proefschrift, dat de titel draagt *Geloven na Nietzsche*, bespreekt hij uitvoerig Nietzsches opvattingen. Het grootste deel van zijn boek is echter gewijd aan theologen als Karl Barth, K.H. Miskotte, Hans Küng, Eberhard Jüngel, Dorothee Sölle, Thomas Altizer en anderen. Hoe hebben zij Nietzsche gelezen? Prosman: „De Nederlands-Hervormde theoloog K.H. Miskotte is een positieve uitzondering. Hij heeft Nietzsche heel diep verstaan. Ik denk het beste van alle theologen die ik bestudeerd heb. Maar als je kijkt naar de zogenoemde God-is-dood-theologen - onder wie de in het verleden spraakmakende theologen als Dorothee Sölle en

John A.T. Robinson - valt op dat zij Nietzsche niet echt serieus hebben genomen. Je zou juist bij hen een grondige doordenking van Nietzsche verwachten, maar dat bleek niet het geval te zijn. Zij probeerden een theologie te ontwikkelen die een nieuwe fase inluidde: God zou geen wezen zijn dat buiten deze werkelijkheid staat, geen oordelende God, maar juist een God die koos voor arme en verdrukte mensen: de solidaire God. Maar juist dat solidaire zou Nietzsche hebben verafschuwd. Alles wat riekt naar een vorm van verlossing, wees Nietzsche af. Als God zich solidair zou verklaren met mensen, betekent dat alleen maar een kleinering: mensen zijn in die optiek zielige wezens die verlossing nodig hebben. Begrippen als barmhartigheid en ontferming vervulden Nietzsche met afkeer.”

De actualiteit van Nietzsche

„Nietzsche laat een heel scherp licht vallen op onze cultuur. Hij laat je achter de schermen kijken, onder de oppervlakte. Hij brengt ter sprake wat zich roert op de bodem van cultuur en samenleving. In de kerk wordt natuurlijk wel vaker nagedacht over de aard van onze cultuur en ook over de vraag: hoe kun je het evangelie verkondigen aan mensen van vandaag? Hoe moet je preken? Ik heb in dit kader studie gemaakt van het werk van de Engelse bisschop Leslie Newbigin (1909-1998). Ik vind hem een heel positieve, stimulerende denker. Maar het leek mij vruchtbaar om ook eens te luisteren naar de kritische stemmen in de cultuur, zonder meteen aan zending of evangelisatie te denken. Vanuit de kerk willen we graag

“Vandaag lijkt het erop dat je al behoorlijk traditioneel en conservatief bent als je in een persoonlijke God gelooft.”

Geloven

bruggen slaan naar de wereld, naar de cultuur en naar hedendaagse mensen. Maar we moeten niet te snel klaar zijn met de kloof, met de diepe afgrond die gaapt tussen het evangelie en de cultuur. Het leek mij daarom nuttig om studie te maken van een extreme denker, van iemand die zich vastgebeten heeft in de kerk, in de geloofsleer, in de christelijke traditie. Nietzsche brengt wezenlijke dingen aan het licht, juist omdat hij radicaal is, nietsontziend en scherp.”

„Natuurlijk kun je geen rechte lijn trekken tussen hedendaagse verschijnselen en de persoon van Nietzsche. Er zijn veel ontwikkelingen in de cultuur geweest die invloed hebben gehad op de situatie van vandaag. Maar Nietzsche was beslist een van de belangrijkste gangmakers in het moderniseringsproces van de westerse cultuur. Hij heeft enorme invloed uitgeoefend. Een concreet voorbeeld daarvan noem ik aan het slot van mijn studie. Het gaat daar om het zogenoemde immanentisme, dat is het besef dat onze werkelijkheid de enige werkelijkheid is. De gedachte aan een wereld áchter onze wereld is helemaal weggesleten. De filosofische term immanentisme wil zeggen: dat wat wij zien en ervaren, dus de werkelijkheid 'dichtbij', is dominant, terwijl de transcendentie werkelijkheid - dat wat ons te boven gaat: de werkelijkheid van God - enorm aan belang heeft ingeboet.”

Geen horizon

„Nietzsche heeft het denken over een goddelijke werkelijkheid die de onze bepaalt ondersteboven gekeerd. Hij wilde niet van bovenaf denken, maar van onderop.

Dat wil zeggen: niet vanuit een wereld boven ons, maar vanuit de werkelijkheid waarin we leven en werken. Hij vond ook dat dit de opdracht is voor de mens: de aarde trouw zijn en niet verlangen naar een hemel.”

„Er zijn veel denkers die op een vergelijkbare wijze gefilosofeerd hebben. Het is in de academische wereld bijna normaal geworden om zo te denken. Maar Nietzsche denkt en spreekt toch anders. Hij heeft laten zien dat met het wegvallen van de transcendentie wereld en het dood verklaren van God, een wereld is ontstaan die geen horizon meer heeft. Hij zegt dat we op een eindeloze oceaan dobberen, zonder horizon, maar ook zonder haven. Er is geen terugkeer mogelijk en we weten niet waar we naartoe gaan. Er is geen bestemming. Als Nietzsche over deze dingen spreekt wordt zijn betoog beklemmend en geeft hij blijk van een diepe huivering. Daarin is hij totaal anders dan veel atheïsten die onbekommerd en ten diepste op een simpele manier over de dood van God spreken. Juist daarin kunnen we van Nietzsche leren. Na de dood van God draait de wereld niet gewoon door. Vandaar dat hij niet alleen spreekt over de dood van God, maar vooral over de moord op God. Er is iets vreselijks gebeurd.”

De Britse theoloog Alister McGrath schreef recent een boek over de schemering van het atheïsme. Hij is heel hoopvol: het geharnaste atheïsme van iemand als Nietzsche interesseert mensen niet meer, ze zoeken juist een bemoedigende religieuze beleving. Is dat reden voor hoop?

„Om te beginnen: Nietzsches atheïsme is anders dan het atheïsme van iemand als Herman Philipse. Nietzsche heeft juist een bepaalde vorm van atheïsme afgewezen. Het atheïsme denkt: we loochenen God en voor de rest blijft alles eender. Zo denkt Nietzsche niet. In zijn visie verandert alles. Onze kijk op de werkelijkheid verandert, want er is geen eenheid meer en er is geen waarheid meer. De waarheid is versplinterd, er zijn alleen nog heel veel waarheden. Ook onze normen en waarden veranderen. De christelijke moraal is een ziekmakende moraal, het houdt de mensen klein en zwak. Daarom moet ons stelsel van waarden en normen veranderen. Niet medelijden en barmhartigheid moeten de drijfveer zijn bij ons handelen, maar voornaamheid: het besef dat je elke zwakheid aankan en zal overleven.”

„Het opkomende nihilisme en het atheïsme hebben het de kerk moeilijk gemaakt. Dat proces begon in de tijd van de verlichting, maar is in de twintigste eeuw in een stroomversnelling geraakt. Religie raakte in diskrediet. De mondige mens kon zich heel goed redden zonder God en geloof. Dat is wel anders geworden. Religie is bespreekbaar, zegt men vandaag. Het wordt niet meer meteen achterlijk genoemd. Maar is dit reden tot opluchting? Ik denk eerlijk gezegd niet dat het minder lastig is geworden om het evangelie te brengen in de hedendaagse cultuur. De boodschap van de Bijbel staat haaks op de beleving van vandaag. Bovendien is de kerk ook veranderd onder invloed van het nihilisme en door toedoen van

verwante stromingen. Een aantal decennia geleden werd je als predikant als behoudend en orthodox aangemerkt als je vast wilde houden aan de verzoenende betekenis van het lijden en sterven van Jezus Christus. Vandaag lijkt het erop dat je al behoorlijk traditioneel en conservatief bent als je in een persoonlijke God gelooft. God is voor talloze gelovigen vandaag uiteindelijk een onbekende grootheid. Het gebed verliest zijn kracht en zijn relevantie. Dat is de crisis van de kerk. Het besef van een goddelijke werkelijkheid die onze werkelijkheid doorademt en doordringt, is weggesleten. Ik denk daarom dat er geen reden tot optimisme is. Het 'harde' atheïsme is inderdaad op zijn retour, omdat die overtuiging veel te veel zekerheid inhield: men wist op grond van de ratio wat wel en niet 'waar' kon zijn. We zijn vandaag voorbij aan zulke harde zekerheden. Is dat een voordeel voor de kerk? De opluchting die McGrath ervaart, is de opluchting van iemand die ontdekt dat hij niet de enige is die het moeilijk heeft, maar dat ook anderen zorgen hebben.”

Afkeer van God

„Door Nietzsche te lezen krijg je zicht op de tendens die zich in de cultuur aftekent: het zich afkeren van God. Als je naar de oppervlakte kijkt, zou je zeggen: er zijn toch veel mensen die zoeken! Er is inderdaad vraag naar religie. Maar ik denk dat je eerlijk moet zijn: veel religieus zoeken wil niets weten van de God van de Bijbel, die oordeelt, vrijspreekt en mensenlevens radicaal wil vernieuwen. Daarom is optimisme onverstandig. Zeker

Drs. Prosman: „Er is vraag naar religie. Maar ik denk dat je eerlijk moet zijn: veel religieus zoeken wil niets weten van de God van de Bijbel, die oordeelt, vrijspreekt en mensenlevens radicaal wil vernieuwen. Daarom is optimisme onverstandig.”

Foto: FD

in de kerk moeten we onze ogen daarvoor niet sluiten. Nee, de kerk heeft het moeilijk en zal het moeilijk houden.”

„Nietzsche is ervan overtuigd dat de westerse cultuur zich niet zal kunnen ontplooiën als het kruis van Christus centraal staat. Nietzsche wil een nieuwe verlichting: een wereld zonder God, zonder geloof, maar vooral: zonder de Gekruisigde. Daarom kan de kerk de samenleving geen betere dienst bewijzen dan door juist de verkondiging van het kruis van Christus vol te houden. De botsing der culturen vindt plaats rond het kruis. Het verzet tegen het kruis zit heel diep. Daarvoor moeten we opnieuw oog krijgen.”

„Ik denk dat de kerk zijn bronnen zuiver moet houden. Pas je niet aan aan de cultuur, zou ik zeggen. Zwijg niet over wat men niet graag hoort. De meeste vernieuwingspogingen van de kerk hebben geleid tot ledenverlies. Blijf als kerk staan in de christelijke traditie der eeuwen. Dat is de vitaliteit van de kerk; als je die verkwanselt aan de cultuur, ben je weg.”

A.A.A. Prosman, *Geloven na Nietzsche. Nietzsches nihilisme in de spiegel van de theologie*. Uitg. Boekencentrum